Людмила Уліцька

Паперова перемога

Переклад з російської Євдокії Кашуби

Джерело

Коли сонце розтопило чорний зернистий сніг і з брудної води випливли

накопичені за зиму відходи людського житла – старина, кістки, бите скло, – і в повітрі піднявся гармидер запахів, у якому найсильнішим був сирий і солодкий запах весняної землі, у двір вийшов Геня Піраплєтчиков. Його прізвище писалося так безглуздо, що з того часу, як він навчився читати, він відчув її як приниження.

Крім цього, у нього від народження не ладилося з ногами, і він ходив дивною, підскакуючою ходою.

Крім цього, у нього був завжди закладений ніс, і він дихав ротом. Губи сохнули, і їх доводилося часто облизувати.

Опріч цього, у нього не було батька. Батьків не було у половини хлопців. Але на відміну від інших Геня не міг сказати, що його батько загинув на війні: у нього батька не було взагалі. Все це, разом взяте, робило Геню дуже нещасною людиною.

І так, він вийшов у двір, ледве поправившись після весняно-зимових хвороб, у шерстяній лижній шапочці з піддітим під неї платком і в довгому зеленому шарфі, обмотаному навколо шиї.

На сонці було неправдоподібно тепло, маленькі дівчатка спустили панчохи і закрутили їх на кісточках тугими ковбасками. Стара із сьомої квартири з допомогою внучки витягла під вікно стілець і сіла на сонце, закинувши лице. І повітря, і земля – все було розбухлим і переповненим, а особливо голі дерева, готові з хвилини на хвилину зірватися дрібним щасливим листям. Геня стояв посеред двору і приголомшено вслухався в піднебесний гул, а товста кішка, обережно торкаючи лапами мокру землю, навскоси переходила двір.

Перша грудка землі упала якраз посередині, між кішкою і хлопчиком. Кішка, вигнувшись, плигнула назад. Геня сахнувся – бризки бруду важко шубовснули на обличчя. Друга грудка попала в спину, а третьої він не став дожидатися, пустився скоком до своїх дверей. Навздогін, як дзвінкий спис, летів саморобний віршик:

— Генька кульгавий, соплі річкою!

Він оглядівся: кидався Колька Клюквін, кричали дівчатка, а позаду них стояв той, ради кого вони старались,— ворог усіх, хто не був у нього на побігеньках, ловкий і безстрашний Женька Айтир.

Геня кинувся до своїх дверей – з драбини уже спускалась його бабуся, крихітна бабця в бурій шляпці з вічнозеленими і вічноголубими квітами над вухом. Вони збиралися на прогулянку у Міуський скверик. Мертва потерта лиса, сяючи янтарними очима, плоско лежала у неї на плечі.

... Ввечері, коли Геня похропував у сні за зеленою ширмою, мама і бабуся довго сиділи за столом.

— Чому? Чому вони його завжди ображають?— гірким шепотом спитала, на кінець, бабуся.

— Я думаю, треба запросити їх у гості, до Гені на день народження,— відповіла мама.

— Ти з розуму зійшла,— злякалась бабуся,— це ж не діти, це бандити.

— Я не бачу іншого виходу,— хмуро відгукнулась мама. — Треба спекти пиріг, зробити гостинці і взагалі влаштувати дитяче свято.

— Це бандити і крадії.. Вони ж весь дім винесуть,— опиралась бабуся.

— У тебе є що красти?— холодно спитала мама.

Старенька промовчала.

— Твої старі ботики нікому не потрібні.

— При чому тут ботики?..— тужливо зітхнула бабуся. — Хлопчика жаль.

Пройшло дві неділі. Наступила спокійна і ніжна весна. Висохла грязюка. Гостро відточена трава покрила забруднений двір, і все населення, скільки не старалось, ніяк не могло його засмітити, двір залишався чистим і зеленим.

Хлопці з ранку до вечора грали в лапту. Тини покрились крейдовими і вугільними стрілами – це "розбійники", втікаючи від"казаків", залишали свої знаки.

Геня вже третю неділю ходив у школу. Мама з бабусею переглядались. Бабуся, яка була суєвірна, спльовувала через плече – боялась зурочити: зазвичай перерви між хворобами тривали не більше неділі.

Бабуся проводжала внука в школу, а до кінця занять чекала його в шкільному вестибюлі, намотувала на нього зелений шарф і за руку вела додому.

Напередодні дня народження мама сказала Гені, що влаштує йому справжнє свято.

— Позви з класу кого хочеш і з двору,— запропонувала вона.

— Я нікого не хочу. Не треба, мамо,— попросив Геня.

— Треба,— коротко відповіла мама, і по тому, як здригнулися її брови, він зрозумів, що йому не ухилитися.

Ввечері мама вийшла на двір і сама запросила дітей на завтра. Запросила всіх підряд, без розбору, але окремо звернулася до Айтира:

— І ти, Женю, приходь.

Він подивився на неї такими холодними і дорослими очима, що вона збентежилась.

— А що? Я прийду,— спокійно відповів Айтир.

І мама пішла ставити тісто.

Геня тоскно оглядав кімнату. Більше всього його бентежило блискуче чорне піаніно – такого, напевно, ні в кого не було. Книжна шафа, ноти на етажерці – це ще куди не йшло. Але Бетховен, ця жахлива маска Бетховена! Напевно, хто-небудь єхидно спитає: "А це твій дідусь? Чи тато?"

Геня попросив бабусю зняти маску. Бабуся здивувалась:

— Чим вона тобі раптом помішала? Її подарувала мамина вчителька... – І бабуся стала розказувати давно відому історію про те, яка мама талановита піаністка, і якби би не війна, то вона закінчила б консерваторію...

До чотирьох годин на розсунутому столі стояла велика супова миска з дрібно порізаним вінегретом, жарений хліб з оселедцем і пиріжки з рисом.

Геня сидів біля підвіконня, спиною до столу, і старався не думати про те, як зараз у його дім увірвуться галасливі, веселі і непримиримі вороги... Здавалось, що він абсолютно поглинутий своїм улюбленим заняттям: він складав із газети кораблик з вітрилами.

Він був великим майстром цього паперового мистецтва. Тисячі днів свого життя Геня проводив у постелі. Осінні катари, зимові ангіни і весняні простуди він терпеливо переносив, загинаючи кутики і розправляючи згини паперових листів, а під боком у нього лежала голубувато-сіра з тисненим жирафом на обкладинці книга. Вона називалась "Веселий час", написав її мудрець, казкар, кращий з людей – якийсь М. Гершензон. Він

був великим учителем, зате Геня був великим учнем: він виявився неймовірно здібним до цієї паперової гри і придумав багато такого, що Гершензону і не снилось...

Геня крутив у руках недороблений кораблик і з жахом чекав приходу гостей. Вони прийшли рівно в чотири, всією гурбою. Біляві сестрички, наймолодші з гостей, піднесли великий букет жовтих кульбаб. Решта прийшли без подарунків.

Всі чинно розсілися навколо стола, мама розлила по стаканах саморобну шипучку з коричневими вишеньками і сказала:

— Давайте вип'ємо за Геню – у нього сьогодні день народження.

Всі взяли стакани, чохнулись, а мама витягла табурет-вертушку, сіла за піаніно і заграла "Турецький марш". Сестрички заворожено дивилися на її руки, що пурхали над клавішами. У молодшої було злякане обличчя, і здавалось, що вона ось-ось розплачеться.

Незворушний Айтир їв вінегрет з пиріжком, а бабуся метушилась біля кожного з дітвори точно так, як метушилась зазвичай біля Генічки.

Мама грала пісні Шуберта. Це була немислима картина: чоловік дванадцять погано одягнених, але вмитих і причесаних дітей, які в повному мовчанні поїдали гостинці, і худа жінка, яка легко вибивала з клавішів звуки.

Господар свята, з пітними долонями, направив очі в тарілку. Музика закінчилась, випурхнула у відкрите вікно,

лише декілька басових нот затримались під стелею і, стихнувши, теж попливли услід за рештою.

— Генічка,— раптом солодким голосом сказала бабуся,— можливо, теж пограєш?

Мама кинула на бабусю тривожний погляд. Геніно серце ледве не зупинилось: вони ненавидять його за дурнувате прізвище, за підскакуючу ходу, за довгий шарф, за бабусю, котра водить його гуляти. Грати при них на піаніно!

Мама побачила його зблідле обличчя, здогадалась і врятувала:

— Іншим разом. Геня зіграє іншим разом.

Жвава Боброва Валька недовірливо і майже захоплено:

— А він уміє?

... Мама принесла солодкий пиріг. По чашках розлили чай. У круглій вазочці лежали які завгодно цукерки: і подушечки, і карамель, і в обгортках. Колька жер нахраписто і в карман встиг засунути. Сестрички їли подушечки і наперед загадували, яку ще взяти. Боброва Валька розгладжувала на гострому коліні срібну фольгу. Айтир самим безсовісним чином розглядав кімнату. Він все шарив і шарив очима і, на кінець, указуючи на маску, спитав:

— Тьоть Мусь! А це хто? Пушкін?

Мама посміхнулась і лагідно відповіла:

— Це Бетховен, Женю. Був такий німецький композитор. Він був глухий, але все рівно створював прекрасну музику.

— Німецький?— пильно перепитав Айтир.

Але мама поспішила зняти з Бетховена підозру:

— Він давним-давно помер. Більше ста років назад. Задовго до фашизму.

Бабуся вже відкрила рот, щоб розказати, що цю маску подарувала тьоті Мусі її вчителька, але мама строго поглянула на бабусю, і та відкрила рот.

— Хочете, я пограю вам Бетховена?— спитала мама.

— Давайте,— погодився Айтир, і мама знову висунула табурет, крутонула його і заграла улюблену Геніну пісню про бабака, якого чомусь завжди жаль.

Всі сиділи тихо, не проявляючи ознак нетерпіння, хоча цукерки вже кінчились. Жахлива напруга, в якій весь цей час перебував Геня, залишила його, і вперше блиснуло щось ніби гордості: це його мама грає Бетховена, і ніхто не сміється, а всі слухають і дивляться на сильні руки, що бігають. Мама закінчила грати.

— Ну, досить музики. Давайте пограємо у що-небудь. У що ви любите грати?

— Можна в карти,— простодушно сказав Колюня.

— Давайте в фанти,— запропонувала мама.

Ніхто не знав цієї гри. Айтир біля підвіконня крутив у руках недороблений кораблик. Мама пояснила, як грати, але з'ясувалось, що ні в кого немає фантів. Лілька, дівчинка зі складно заплетеними косичками, завжди носила в кармані гребінець, але віддати його не відважилась – а раптом пропаде? Айтир поклав на стіл кораблик і сказав:

— Це буде мій фант.

Геня присунув його до себе і декількома рухами завершив побудову.

— Геня, зроби дівчаткам фанти,— попросила мама і поклала на стіл газету і два листа щільного паперу. Геня взяв лист, мить подумав і зробив поздовжній згин...

Бриті голови хлопчаків, стягнуті тугими косичками голови дівчаток схилились над столом. Човен... кораблик... кораблик з вітрилом... склянка... солонка... хлібниця... сорочка...

Він ледве встигав зробити останній рух, як готову річ миттєво вихвачувала в очікуванні рука.

— І мені, і мені зроби!

— Тобі він уже зробив, безсовісна ти! Моя черга!

— Генічка, будь ласка, мені склянку!

— Чоловічка, Геню, зроби мені чоловічка!

Всі забули і думати про фанти. Геня швидкими рухами складав, вирівнював шви, знову складав, загинав куточки. Чоловік... сорочка... собака...

Вони тягнули до нього руки, і він роздавав їм свої паперові чудеса, і всі усміхались, і всі його дякували. Він, сам того не помічаючи, вийняв із кишені хустку, витер ніс – і ніхто не звернув на це уваги, навіть він сам.

Таке почуття він відчував тільки у сні. Він був щасливий. Він не відчував ні страху, ні неприязні, ні ворожості. Він був нічим не гірше них. І навіть більше того: вони захоплювались його дріб'язковим талантом, якому сам він не придавав ніякого значення. Він ніби вперше побачив їх лиця: не злі. Вони були абсолютно не злі...

Айтир на підвіконні крутив газетний лист, він розпустив кораблик і намагався зробити заново, а коли не виходило, він підійшов до Гені, торкнув його за плече і, вперше в житті звернувшись до нього по імені, попросив:

— Гень, подивися-но, а далі як...

Мама мила посуд, усміхалась і роняла сльози в мильну воду.

Щасливий хлопчик дарував паперові іграшки...